

დაფიც მაღაზონია

გიორგი წერეთელი მართვის სასტორიო რეაროვას შესახებ

ცნობილი ქართველი სამოციანელის, გიორგი წერეთლის ლიტერატურულ-პუბლიცისტურ შემოქმედებასა და პრაქტიკულ საქმიანობაში დიდი აღილი პქონდა დათმობილი ისტორიულ პრობლემატიკას. მან არაერთი ხაყურადღებო მოსაზრება გამოიქავა როგორც მსოფლიოსა და საქართველოს წარსულის მრავალ უაგტზე, ისე ისტორიის საერთო დინამიკასა და მიმართულებაზე.

გიორგი წერეთელი თანამედროვე ისტორიოგრაფიის დონეზე წყვეტდა ისტორიის ფილოსოფიის მეთოდოლოგიურ პრობლემებს, თეორიულთან ერთად პრაქტიკულ საფუძველსაც ქმნიდა ჩვენში ისტორიული აზროვნების დაწინაურების მიზნით.

ამ წერილში განხილულია ერთი საკითხი – გიორგი წერეთელი, როგორც წყაროთმცოდნე.

საქართველოს ისტორიის აღდგენის უაღრესად რთულსა და ეროვნული თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობის საქმეში მრავალ დაბრკოლებათაგან უმთავრესი იყო სათანადო წყაროების ხალხმამა. ამიტომაც წარსულის კელევით დაინტერესებულ ყოველ პიროვნებას უპირველეს მოვალეობად ამ დანაჯლისის შევსება მიაჩნდა.

გიორგი წერეთელიც გადაუდებელ ამოცანად თვლიდა საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნებითი ბაზის შევსებას. იგი დიდი გულისტყავილით წერდა ავტორით გამოწვეულ საგრძნობ დანაჯარებაზე: „მუდამ უდეტა-ხოცას და სარწმუნოებისთვის ბრძოლას ბევრი გონებითი საუნჯე შეუმუსრავას: მრავალი წიგნი ცეცხლსა და წყალს მისცემია“ [2], ხოლო რაც გადარჩა, შეერებილი და სისტემაში მოყვანილი არ იყო, რაც მეტად ამნედებდა მეცნიერული ნარკევის შექმნას. სწორედ ამ სფეროში შეიტანა გიორგი წერეთელმა დიდი წელილი. მისი უპირველესი მიზანი იყო ისტორიული მასალების მოძიება და თავმოყრა, მათზე დაყრდნობით სხვადასხვა ეპოქის ამსახველი მონოგრაფიების შექმნა და ჩვენი ისტორიის პოპულარიზაცია ქართველ საზოგადოებაში. მაგალითად, 1880 წელს საჯაროდ წაეითხეულ ლექციას – „საქართველოს ძველ დროზე“, ჩვენში დიდი გამოხმაურება მოჰყოლია [3].

გიორგი წერეთელი მართლაც მნიშვნელოვან ნაბიჯებს დგამდა ისტორიული წყაროების შესწავლის საქმეში და მათზე დაყრდნობით, გვაძლევს ისტორიული მოვლენების მონოგრაფიულ დახასიათებას, მათი მსვლელობის მეცნიერულ ანალიზსა და შეფასებას. მის კალამს ეკუთვნის ოთხმოცამდე პუბლიკაცია, რომელთა შორის ეხვდებით მნიშვნელოვან ნაშრომებს არქეოლოგიაზე, კულტურისა და აზროვნების ისტორიაზე, ეთნოგრაფიაზე.

ასე რომ, გიორგი წერეთელი არ არის საისტორიო მასალების უბრალო შემგროვებელი; მას არა მარტო სისტემაში მოყვავს, არამედ სათანადო მეცნიერულ ანალიზსაც უკეთებს ამ მასალას.

გიორგი წერეთელი კარგად ხედავდა ხალხური სიტყვიერების დიდ მნიშვნელობას ისტორიის მკვლევართათვის და ამიტომაც ცდილობდა ფართო საზოგადოების ჩაბმას მისი შეგროვების მამული შევილურ საქმეში: „ბევრია ჩვენს ხალხში ზგირი გადმოცემითი ამბები დიდებული ჩვენი წინაპრებისა, რომელთაც უნდა შექრება და გამოცემა. . . თითოეულმა ქართველმა ქალმა და ვაუმა, დიდმა და პატარამ თითო აბაზიც რომ გაიღოს ამ საერთო თავნისათვის, მაშინაც დიდი ფული შედგება“ [4].

გიორგი წერეთელს თვითონ პქონდა ჩაწერილი ხალხური შემოქმედების რამდენიმე ნიმუში, მათ შორის საყურადღებოა: „ექსარომატი, ნათქვამი დავით დვალიშვილისა“; „სვანურიდან“; „უსუფ ბეჯიოლლის ნათქვამი“ და სხვ. [7].

განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა ისტორიული ფაქტების, ხალხის ზნურველებების, წარმოდგენების, ეკონომიკური ყოფისა და სხვათ ამსახველ ხალხურ მასალებს. იგი თვლიდა, რომ ხალხში შემორჩენილი რიტუალები, რომლებიც სათავეს იღებენ წორეულ წარსულში, ასახავენ მაშინდელ სინამდვილეს, და მათი შესწავლა-ანალიზით შესაძლებელია ისტორიის წყაროთმცოდნებითი ბაზის შევსება.

„ყევნობის“ აღწერისას გიორგი წერეთელი სწორედ ამ კუთხით აანალიზებს ამ ხალხურ სანახაობას და თვლის, რომ „ყევნობის თამაში ნამდვილი ქართული წარმოდგენაა ერისგან შეთხული და ეროვნულ გრძნობაზედ და გამოხატულებაზედ არის დამყარებული. მისი შინაარსი მოელს საქართველოს ისტორიას შეიცავს, ესე იგი განუწყვეტელს ბრძოლას გარეშე მტრებთან და ქვეყნის მტარვალებთან. . .“ [6].

მისი მხატვრული შემოქმედება, მოთხოვნები გამდიდრებულია ხალხური, ფოლკლორული მასალებით („ჩვენი ცხოვრების ყვავილი“, „პირველი ნაბიჯი“, „გურექანი“, „მამიდა ასმათი“ და სხვ.).

მანვე გამოაქვეყნა „თამარის ლეგენდა“ [10], რომელიც არა მარტო ჩაწერა, დაამუშავა და შემდეგ რუსულად თარგმნა, არამედ გამოთქვა საყურადღებო მოსაზრება, რომ ეს ლეგენდა უფრო აღრე უნდა ყოფილიყო შექმნილი, შესაძლოა, განსხვავდებულ მოტივზეც, ხოლო შემდეგ მისადაგებული თამარის დიდ სახელთან.

ასევე საყურადღებოა შრომა – „კავკასიის მითები ქართულ ნიადაგზე“ [9]. კელევის მეთოდიკის თვალსაზრისით მასში მრავალი საინტერესო და მნიშვნელოვანი საკითხია განხილული. სავხებით სწორადა დანახული და გაშუქებული მითოლოგის მნიშვნელობა ისტორიის უძველესი პერიოდების შესასწავლად. გიორგი წერეთლის ახრით, ქართულ მითოლოგიას ამ მხრივ მრავალი ძვირფასი ცნობის მოცემა შეუძლია: „თუ იმ მასალების – კერჯერობით სრულიადაც არა სრულის – მიხვდით ვიმსჯელებით, რომლებიც ხელთა გაექვს, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ არც ერთ ისტორიულ ხალხში არ არის შემონახული ასეთი წმინდა, თვითნაბადი სახით ახე ბევრი მონაცემი კოსმოსურ და ყოფით მოვლენებზე პირველყოფილ წარმოდგენათა ზუსტი წვდომისთვის, როგორც ქართველური რასის ტომებშია“ [9].

გიორგი წერეთლი დიდად აფასებდა მამულიშვილთა უანგარო გარჯას ისტორიკოსთათვის ესოდენ საჭირო ხალხური გადმოცემების შეკრებისათვის: „არ შეიძლება სრული თანაგრძნობით არ მოვეკიდოთ ინტელიგენტ ქართველთა ძალისხმევას, რომლებმაც ოცი წლის ნაყოფიერი შრომის მანძილზე შეძლეს შეცნიერებისათვის ძვირფასი ბევრი მასალის შეგროვება ქართულ ენაზე“ [9].

გიორგი წერეთლი დაუპირისპირდა უსაფუძვლი აზრს, თითქოს ქართული მითები არ იყოს ორიგინალური, თითქოს ისინი სპარსულიდან თარგმანს წარმოადგენენ, რის გამოც მათში არც ქართველი ხალხის ცხოვრება შეიძლება იყოს ასახული.

ამ ხაზითხე პროფ. ქ.პატიანოვთან კამათისას იგი ხაზს უსვამდა ქართული მითოლოგის როგორც ორიგინალურობას, ისე სიძეველეს: „ჩვენი დროის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან დაბნეულობას შეადგენს მოარელი აზრი, უითქოს ყველა ქართული მითი სხვა არა იყოს რა, თუ არა გადმოქართულება სპარსული მითებისა, რომლებიც ლიტერატურულად სპარსმა პოეტმა ფირდოუსმა დაამუშავა“ [9].

ასევე კარგად ესმოდა მას ქართული ხელნაწერების მოძიებისა და შესწავლის მნიშვნელობა. თვლიდა, რომ წერილობით წყაროთა, ლიტერატურულ ძეგლთა შესწავლა აუცილებელი წინაპირობაა ჩვენი კულტურულ-ისტორიული წარსელის შესწავლისათვის [5].

უნდა აღინიშნოს, რომ გიორგი წერეთლით თავად იყო ძევლ სელნაწერთა უბადლო მცოდნე, მან შეისწავლა და გამოიყენებო ისეთი ლიტერატურულ-ისტორიული ძეგლები, როგორიცაა „მოქცევა ქართლისამ“ (ნაშრომში „საისტორიო ბაასი“) [6]; „ვესტათი მცხეთელის მარტვილობა“ (ნაშრომში „მცირე შენიშვნა“) [6]; „ლეალ-მაჯნუნიანი“ [10]; „ქილილა და დამანა“ [3] და სხვ.

მწერალი დიდი ბასუხისმგებლობით ეკიდებოდა ძევლი ქართული ხელნაწერების შეცნიერული აღწერილობის შედეგენასა და გამოქვეყნებას. ზანვე შეიმუშავა „სიგელ-გუჯართა“ შეკრებისა და დაცვის პროგრამა, რომლის განსახორციელებლად პრაქტიკულადაც იღვწოდა.

ხახვასმით უნდა აღინიშნოს, რომ გ.წერეთლი, სასულიერო და საერო კულტურის ნაწარმოებებთან ერთად, ისტორიულ ლიტერატურასაც ზედმიწერებით იცნობდა. კელევით მუშაობაში ეყრდნობოდა ისეთ წყაროებს, როგორიცაა „ქართლის ცხოვრება“, უხტანესი, ვახუშტი და სხვ. საყურადღებოა, რომ მან შეინიშნა „დავითიანის“, როგორც ისტორიული წყაროს დიდი მნიშვნელობა, გურამიშვილის ობიექტური ტენდენცია – სიმართლით აღვერა შექმნილი პოლიტიკური კითარება. ალბარამიძის თქმით გ.წერეთლის პოზიციის უტყუარობა მომდევნო თაობის ისტორიკოსებმაც დაადასტურეს, მისი „ძირითადი თეზისი და კვლევის თვალსაზრისიც გაიზიარა მკვლევარისტორიკოსთა მთვლება თაობაში“ [1].

გ.წერეთლი არქეოლოგიის როლსაც ჯეროვნად აფასებდა ისტორიის განვითარებაში. 1891 წლიდან იგი მოსკოვის არქეოლოგიური საზოგადოების წევრი იყო, რამაც საშუალება მისცა ემოგზაურა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში და აღვერა არქეოლოგიური ძეგლები. მოძიებული მასალების საფუძველზე კრებულ ში „დრევნოსტი ვოსტოჩნიე“ (1891, №1) გამოაქვევა: „გელათის მონასტრის კედლებისა და ქვების წარწერებისა და ხელნაწერთა მინაწერების სრული კრებული“. ნაშრომზე მუშაობისას, საფუძვლიანად გაეცნო მონასტრის მასალებს და რამდენიმე შეცდომა აღმოაჩინა მათზე არსებულ აღრინდელ გამოკვლევებში. მისი დასკვნით, „იმ წარწერების აღილზე შემოწმებისა და შეჯერებისას, რომლებიც ბროსეს არქეოლოგიურ წერილებშია მოთავსებული ან შეცნიერებათა აკადემიის IV და V ტომებშია გამოქვეყნებული, ბევრი უზუსტობა აღმოჩნდა. ზოგიერთი წარწერა არასწორად არის გადმოღებული; ბევრია ისეთი, რომლებიც უმართვებულოდ, ანდა სრულიდან არ არის გარჩეული“ [8].

გ.წერეთელმა თვითონვე მოპკიდა ხელი ამ ნაკლოვანებათა გამოსწორების შერმატებად საქმეს – ყურადღებით შეისწავლა ყოველი ძეგლი და ხელახლა აღწერა ხელნაწერები.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის, რომ გ.წერეთელი თვითონ აწარმოებდა არქეოლოგიურ გათხრებს გელათის ეზოში, რის შედეგადაც X-XII საუკუნეებით დათარიღებული არაერთი საინტერესო მასალა აღმოაჩინა.

გ.წერეთელს ეპუთნის ნარკევე არქეოლოგიური გასეირნება ყვირილის ხეობაში [11] რომელშიც იგი ამ ხეობის ისტორიულ ძეგლებს და სხვადასხვა სახის სიძველეებს მეცნიერულად აღწერს.

მანვე ამოიკითხა და შეისწავლა არაერთი ეპიგრაფიული მასალა კაცების, მღვიმის, სავანის ბაზილიკის, ეხვევის ტაძრებიდან, მოგვცა მათი დათარიღება, აღწერა თითოეული მათგანის არქიტექტურული სტილი და ფრესკული მხატვრობის ნიმუშები.

საქართველოს ისტორიაზე დიდად შესტკიოდა გული გამოჩენილ მწერალს, გიორგი წერეთელს. იგი არა მარტო სიტევით და მოწოდებებით ედგა მხარში ქართული ისტორიული მეცნიერების განვითარებას, არამედ პრაქტიკულადაც მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადადგა სამისო წყაროების გამოვლენისა და სათანადოდ დამუშავებისათვის.

ლიტერატურა

1. ბარამიძე ა. დავით გურამიშვილი (ბიოგრაფიულ-კრიტიკული გტიუდი). თბილისი, 1931.
2. „დავითიანი“. თბილისი, 1870.
3. წერეთელი გ. რჩეული ნაწერები (ორ ტომად). ტ.2, თბილისი, 1948.
4. ჭილაძი ს. გიორგი წერეთელი. თბილისი, 1967.
5. „დროება“. 1880, №17, №71.
6. „ქვალი“. 1893, №6; 1894 №41.
7. საქ. მეცნ. აკადემიის ხელნაწერთა ინსტ. გ.წერეთელის ფონდი, №58. №59. №60.
8. «Древности восточные», 1891. т. I.
9. «Кавказ», 1892. №73. №74.
10. «Новое обозрение». 1890. №2086. 1892. №2764.
11. «Материалы по археологии Кавказа». т. 7. 1894.